

Plejefamilien som hverken-eller

Kristine Kirkegaard Jochumsen

I sin nytårstale til 2020 havde statsministeren særligt børnene i fokus, og en af målsætningerne var i den forbindelse flere anbringelser. Hvis dette bliver en realitet vil der øjensynligt være behov for flere plejefamilier, hvilket der i forvejen er mangel på i de fleste kommuner¹. Udsigten til endnu flere anbringelser, og søgen efter familier der kan tilbyde nye hjem, er en kærkommen anledning til at tage kritisk stilling til plejefamilie-konstellationen som anbringelsesform. Som biologisk barn² i en familie, der har fungeret som pleje- og aflastningsfamilie siden jeg kan huske, har jeg delt min familie med mange børn, unge og voksne, der af forskellige årsager måtte bo i mit hjem i kortere og længere perioder. Jeg har under hele min barndom og ungdom abonneret på den forståelse, at dette var en positiv berigelse af mit liv, og at min familie var *særligt* velfungerende netop i kraft af overskud og evner til at påtage sig den opgave det er, at hjælpe dem som har behov for hjælp. Denne forståelse har, efter min bedste bedømmelse, været formet af at det er de voksne der har definitionsretten, hvormed sprogbrug såsom: *familie, søskende, overskud, rummelighed, ansvarlighed* og lignende bliver gældende sandheder. Forskellige faktorer har dog med årene vækket andre erkendelser, tanker og følelser, som har kompliceret tingene. Hvordan kan det at være det biologiske barn i en plejefamilie både være en særligt positiv størrelse, og samtidig vække svære følelser? En google-søgning på emnet viser, at der indenfor de seneste år er peget på forskelligartede problematikker for biologiske børn i plejefamilier, herunder længerevarende psykiske udfordringer (Schramm, 2018/Nielsen, 2019, Vangsgaard, 2016, Svendsen, 2013). Interessant er det, at der ligeledes findes en mængde artikler som udpeger lignende udfordringer for de anbragte børn (Marx, 2012; Hagemeister, 2013; Warming, 2005), hvormed der synes at være tale om en grundlæggende problematik. Trivslen for anbragte børn er genstand for selve anbringelsen med opfølgninger fra kommunen, og der ses i de senere år forskellige initiativer, senest i form af Satspuljeaftalen fra 2018 "Mere kvalitet i plejefamilier – en bedre opvækst for det anbragte barn" bl.a. med fokus på gode match. Biologiske børn i plejefamilier er

DANSK FORENING FOR SOCIALPÆDAGOGIK www.socialpaedagogik.dk

derimod ikke i fokus, hvormed vigtig viden går tabt. Jeg vil i det følgende skitsere hvordan problematikkerne har rødder i fundamentet for selve anbringelsesformen, og at initiativer for at sikre kvalitet nødvendigvis må starte der.

Grundlaget for anbringelser i familier, og problemet i dette

Baggrunden for anbringelser kan ses i lyset af den udvikling der er sket indenfor den pædagogiske psykologi, som spiller en stadig større rolle op igennem 1900-tallet. Med opmærksomhed på bl.a. læring og udvikling (Nielsen & Tanggaard, 2011), kommer der i stigende grad fokus på betydningen af børns lige muligheder. Viden om udviklingens betydning for muligheder i livet afspejler sig således i Servicelovens § 46: "Formålet med at yde støtte til børn og unge, der har et særligt behov herfor, er at sikre, at disse børn og unge kan opnå de samme muligheder for personlig udvikling, sundhed og et selvstændigt voksenliv som deres jævnaldrende". Med lovgivning på området tager samfundet et ansvar for børns trivsel og udviklingsmuligheder, og forpligter sig på at gribe ind ved alvorlig mistrivsel. Vedrørende anbringelser udenfor hjemmet fremgår følgende af Socialstyrelsens håndbog: "Plejefamilien er i dag den mest anvendte anbringelsesform. Ved udgangen af 2017 var omkring 65 pct. af alle anbragte børn og unge anbragt i en plejefamilie. 1 mod 51 pct. ved udgangen af 2010. Samtidig er der i samme periode sket et fald i andelen af børn og unge anbragt på døgninstitutioner og opholdssteder" (Socialstyrelsen, 2019). Om formålet med at vælge denne anbringelsesform kan man læse følgende i KL's familieplejehåndbog: "Formålet med at anbringe et barn eller en ung i en plejefamilie er at tilgodese barnets behov for tryghed og omsorg. Det er derfor vigtigt, at barnet eller den unge indgår i plejefamilien på lige fod med de øvrige familiemedlemmer. Anbringelse af et barn eller en ung i en plejefamilie kan medvirke til, at barnet eller den unge får mulighed for at udvikle sig og skabe netværk" (KL, 2009). Grundlaget for at anbringe børn i familier frem for på institutioner er sympatisk og til at forstå. At tryghed og omsorg er af afgørende betydning for børns udvikling er veldokumenteret, men når det

kommer til anbringelser af børn udenfor deres eget hjem, synes der at være tale om en iboende problematik i forståelsen af omsorg. For at uddybe den påstand belyses i det følgende grundlæggende perspektiver på børns udvikling.

Hvor man tidligere særligt interesserede sig for de pædagogiske muligheder i at anvende ydre stimuli til relativt ukompliceret at ændre adfærd med virkemidler som belønning og straf, så har senere tilgange bidraget med perspektiver på, hvordan særlig tidlig påvirkning skaber mere varige psykologiske strukturer, hvilket kalder på andre forholdemåder. Teorier og forskning i den tidligste kontakt med primære omsorgspersoner har vist, at denne kontakt i høj grad former fundamentale faktorer såsom basal tillid og tilknytningsmønster, med omfattende betydning for psykisk velbefindende og for kvaliteten af relationer i senere stadier af livet (læs bl.a. Mortensen, 2006). Senere forskning har underbygget disse forståelser med indsigten i den tidlige kontakts betydning for neurologisk udvikling, og dermed netop for helt grundlæggende forudsætninger for at danne følelsesmæssige forbindelser til andre mennesker, at regulere egne følelser, at forstå egne og andres indre liv med videre (læs bl.a. Fonagy, 2004). Med sådanne forståelser af børns udvikling, er det relevant ift. ovenstående grundlag for anbringelser i familieplejer, at en del af et barns personlige forudsætninger er grundlagt, når det anbringes. Børn som anbringes fra et hjem med for eksempel omsorgssvigt og overgreb, ankommer som udgangspunkt ikke i en ny familie med en "blank tavle", hvortil det nye miljø uden videre skaber nye forudsætninger. Alt afhængigt af individuelle faktorer er det således sandsynligt at et omsorgssvigtet barn har visse udviklingspsykologiske udfordringer med sig.

Udover disse eventuelle grundlæggende problematikker er det oplagt at forestille sig, at en anbringelse i sig selv kan give anledning til vanskelige følelser, og at mere eller mindre bevidste forsvarsmekanismer vil træde i kraft når smerten bliver for stor. En afvisende eller på anden måde selvbeskyttende adfærd ville således give mening blot situationen taget i betragtning (at blive anbragt et fremmed sted), men som beskrevet kan tidlige omsorgssvigt netop have afgørende betydning for

DANSK FORENING FOR SOCIALPÆDAGOGIK www.socialpaedagogik.dk

forudsætningerne for at kunne knytte sig til andre, at regulere sine egne følelser, at forstå andres intentioner osv. At barnet responderer positivt på plejefamiliens forsøg på at give tryghed og omsorg, er dermed ikke en selvfølge, tværtimod. Forsøg på at give omsorg med forventninger om hvordan denne bør modtages, kan således være at stille krav der overstiger barnets kompetencer, hvormed et potentielt følelsesmæssigt "overgreb" finder sted. Afvisning, aggression, dissociation og lignede kan fremstå som dårlig opførsel, hvilket meget vel kan aktivere familiens egne primitive forsvarsmekanismer, hvorved der er risiko for at intentionen om omsorg i praksis bliver det modsatte. Fundamentet for at en familie er i stand til at give et fremmed barn umiddelbar familiær omsorg er i sig selv optimistisk, og at skulle give et barn med komplicerede udfordringer tryghed og omsorg, er i særdeleshed en kompleks størrelse. Dette er ikke ensbetydende med, at det ikke er muligt for at skabe grobund for en positiv udvikling fremadrettet, men det er dog afgørende, at der er tale om en grundlæggende forståelse af, at den første del af barnets individuelle udviklingssti er formet, og at den videre udvikling har et bestemt fundament at bygge på, hvormed positiv udvikling kræver en særlig indsats fra omgivelserne. Der synes dermed at være et gab imellem den gode intention, som udgør fundament for anbringelsen, og formidlingen af den indsats der er behov for³.

Behov hos børn med tidlige omsorgssvigt

Når et barn af kommunen placeres i en familie på baggrund af en forståelse af, at omsorg og tryghed er vigtige faktorer, er påstanden her, at dette er blevet forvekslet med familiær kærlighed, hvilket dels forekommer optimistisk, og dertil er en potentiel kilde til yderligere svigt. Plejefamilien står, som skitseret ovenfor, ofte med en opgave, der langt overgår det at være en kærlig og rummelig familie, men derimod med en behandleropgave. En opgave der er skjult bag utilstrækkelige definitioner. Hvis barnets behov udelukkende defineres som et behov for kærlighed og tryghed, så kan barnet og familien stå i en vanskelig situation, uden forudsætninger for at mødes det rette sted. For at møde barnet der hvor det er, og dermed

undgå skuffede forventninger, forvirring, frustration, afmagt og lignende, bør barnets behov først og fremmest forstås ud fra dets individuelle udfordringer. Herved kan man tale om omsorg som gives i en professionel relation, hvor den professionelle personlige og ofte konfliktfyldte følelser bevidst sættes i parentes. En professionel tilgang, med alt hvad dette indebærer⁴, reducerer risikoen for negative reaktioner, og skaber dermed grobund for egentlig varme i relationen. At barnets udfordringer kan rummes og arbejdes med på en hensigtsmæssig facon kræver dermed indsigt i hvad det enkelte barn har med sig, samt arbejde med egne reaktioner, forsvarsmekanismer og lignende, således at empati, indlevelse, tålmodighed, støtte til affektregulering, mentaliseringsstræning osv. kan forblive. Den professionelle tilgang skal med andre ord både sikre en vis indledende kvalitet i relationen, og forhindre arbejdsskader som sekundær traumatisering⁵ og udbrændthed med væsentlig betydning for kvaliteten på den lange bane.

Konsekvenser af utilstrækkelige definitioner

Da anbringelser i sagens natur som oftest sker fra hjem, hvor udviklingen har haft dårlige kår, og da der til stadighed vælges flere anbringelser i familier end på institutioner, synes en rimelig antagelse at være, at en relativt stor del af de børn der anbringes i familier, har nogle af de beskrevne udfordringer med sig. Ovenstående udgør et argumenteret for, at der i disse tilfælde er en misforståelse omkring begrebet omsorg, da det der er behov for, i første omgang er en professionel omsorg, som er rettet mod det enkelte barns behov, og ikke (udelukkende) en familiær omsorg, da denne form, når forceret, kan give anledning til forvirring, frustration, afmagt og lignende. Som beskrevet indledningsvist har flere påpeget de ar på sjælen som denne forvirring kan give plejebørn, såsom ensomhedsfølelse eller en oplevelse af at være et andenrangsmenneske (sekundavare) når den forventede kærlighed aldrig fuldt opnås (Hagemester, 2013; Marx, 2012 m.fl.). At tage dette problem alvorligt er både en politisk opgave, en myndighedsopgave hos kommunen der

DANSK FORENING FOR SOCIALPÆDAGOGIK www.socialpaedagogik.dk

anbringer barnet, og sidst men ikke mindst en voksenopgave, der ligger hos plejeforældrene.

I praksis består en plejefamilie dog ofte ikke kun af de voksne, som har valgt dette erhverv. I praksis er der ofte både biologiske børn og/eller andre plejebørn i hjemmet. Hvor voksne har både ansvar for- pligt til og (i princippet) forudsætninger for at forholde sig professionelt til opgaven, har børnene det ikke. Børn har hverken kognitive eller emotionelle forudsætninger for at forstå eller forholde sig fornuftsbaseeret eller i den nødvendige grad distanceret til de skitserede problematikker. Faktorer som traumer, angst, nedsat mentaliseringsevne, spinkel forståelse for andres grænser, aggression, hyperaktivitet med videre bliver dog netop, med anbringelser i familier, til noget børn skal forholde sig til og takle som en del af deres hverdag. Selv om det er de voksne i en familie der har opdrage-rollen, så foregår socialisering i høj grad også imellem søskende, herunder også plejesøskende. Den løbende socialisering der sker i hjemmet sætter nødvendigvis de børn der bedre kender regler, grænser, sociale normer med videre i vanskelige situationer. Man kan som Schramm formulerer det: "Med lidt samfundskritisk sans [...] sige, at egne børn kan blive et middel til at opnå en socialpolitisk målsætning, og retten til at være barn i sig selv kan komme under pres" (Nielsen, 2019, pp. 26-28). I sit speciale peger Schramm på vidtgående følelsesmæssige konsekvenser for de biologiske børn, når voksne vælger at gøre deres familie til en pædagogisk arbejdsplads, herunder i form af: den vanskelige håndtering af problemfyldt adfærd, kamp om opmærksomhed, opgivelse og tilbagetrækning, konfliktfyldte følelser ift. den delte begejstring og stolthed over at være plejefamilie vs. den vanskelige hverdag, følelser af jalousi, skam, skyld, vrede, magtesløshed, utilstrækkelighedsfølelse, ensomhed, lavt selvværd osv. (Ibid. p. 26). Schramm argumenterer for italesættelse af de biologiske børns oplevelser og udfordringer i livet som plejefamilie, og at biologiske børn skal klædes på til at navigere i de svære følelser. I forlængelse deraf argumenterer hun for, at forældrene skal klædes på til at have fokus på, at selv meget velfungerende børn kan stå alene med skamfulde følelser, og at fag-professionelle skal have langt større fokus på de biologiske børns ressourcer

og overskud til at rumme plejebørn, når de matcher plejebørn med familier. Det er Schramms målsætning at dette fokus indskrives i lovgivningen, da den gensidige mistrivsel kan have vidtrækkende konkrete og følelsesmæssige konsekvenser, både som de allerede beskrevne, men også i form af ophør af anbringelsen eller en, for det anbragte barn, bekræftelse af ikke at kunne integreres i et velfungerende fællesskab (Ibid., p. 27f).

Usynlige påvirkninger

Mens ovenstående perspektiver belyser nogle af de mere konkrete og dermed håndgribelige udfordringer der kan opstå i mødet mellem et barn og en plejefamilie, synes det relevant dertil at rette fokus mod de mere usynlige mekanismer, der kan udspille sig, og som dermed er vanskeligere at håndtere - såsom projektiv identifikation med projicering af følelser, emotionel smitte og sekundær traumatisering. Projektiv identifikation er en velbeskrevet forsvarsmekanisme, der tjener til at projicere (overføre) uudholdelige følelser til andre, igennem måden man interagerer med disse andre på. Hvis for eksempel aggression er vanskelig for et barn at bære, kan det således lette byrden at behandle de andre børn som om de er aggressive eller overgribende, hvilket skaber en risiko for at disse følelser internaliseres. Projicering, identifikation med følelser og internalisering sker ubevidst, og er derfor særdeles vanskeligt at opdage. Af den grund er disse mekanismer også ofte genstand for intensiv supervision af professionelle behandlere. Sekundær traumatisering er derimod mindre velkendt, men dog ligeså aktuel i arbejdet med mennesker, idet dette fænomen beskriver den potentielle konsekvens af det, der kaldes emotionel smitte (Isdal, 2018). Isdal advarer professionelle behandlere imod denne konsekvens, når de dagligt er i kontakt med mennesker med svære psykiske problematikker. Ifølge Isdal er det at forholde sig reflektivt til de usynlige mekanismer der opstår i arbejdet med psykisk belastede mennesker, et vigtigt redskab, med henblik på at undgå sekundær traumatisering. Hvor direkte traumatisering ofte sker på baggrund af voldsomme hændelser (hvilket der også er øget risiko for i samværet med udsatte mennesker), er sekundær

DANSK FORENING FOR SOCIALPÆDAGOGIK www.socialpaedagogik.dk

traumatisering en potentiel effekt af den gentagende spejling i andre menneskers vanskelige følelser og adfærd over tid – eller billedligt formuleret som små dråber på en sten, som med tiden sætter et mærke. Behandlerens refleksion over det der sker i relationen og hvilken påvirkning der sker på eget sind giver mulighed for at sætte ind overfor udbrændthed, bl.a. ved at dele de vanskelige følelser med andre (kaldet lejrball), samt at tilgå opgaven med en mere kontrolleret (professionel) empati. Da børn ikke har en voksnes forudsætninger for at forstå de processer der udspiller sig, er der som udgangspunkt ikke de samme muligheder for løbende refleksion, hensigtsmæssig distance, grænsesætning eller lignende. Børnene har ikke mulighed for at forholde sig professionelt til den arbejdsopgave, der er placeret i deres hjem. Sat endnu mere på spidsen kunne man sige, at der hos børn ikke er et tilstrækkeligt filter, og at der dermed er en mere direkte adgang til spejlneuronernes aktivering. Hvor sekundær traumatisering for behandlere kan komme til udtryk fagligt og personligt ved empatitræthed, nedsat tålmodighed, manglende overskud, ændring i tanker og følelsesliv med videre, er den potentielle effekt af sekundær traumatisering for biologiske børn i plejefamilier ikke (undertegnede bekendt) undersøgt, da der ikke har været fokus på disse børns rolle som primære socialiseringspersoner.

De udfordringer som flere biologiske børn i plejefamilier kan opleve kaster lys over (en given del af) anbragte børns behov for den rette behandling. Et omsorgssvigtet barn kan, afhængigt af graden af udviklingstraumer, påvirke sine omgivelser, og særligt jævnaldrende, i en grad der understreger barnets behov for at blive mødt på den rette måde. Den gensidige u hensigtsmæssige påvirkning har, som man kan læse af artiklerne med førstehåndsbeskrivelser, langvarige konsekvenser for begge parter. I en plejefamilie er arbejdslivet og familielivet blandet sammen med intentionen om at skabe en både-og konstruktion. Når de voksne tager et valg om at omdanne familien til en arbejdsplads, og de biologiske børn betaler en vis pris, mens (behandlingskrævende) plejebørn ikke, i den konstellation, får det de har brug for, så bliver plejefamilien i stedet til en hverken-eller konstruktion. At klæde børn på til plejefamilie-opgaven igennem

italesættelse af de udfordringer der opstår, synes (jf. den indledende påstand om hvem der har definitionsretten, og hvordan dette begrænser forståelsen), at kunne bidrage med en mindre grad af forvirring over konfliktfyldte følelser. Spørgsmålet er dog, om det er muligt at klæde børn på til at håndtere den arbejdsopgave det reelt er, at være primær socialiseringsperson for et eller flere børn med psykiske, mentale eller sociale udfordringer, når en stor del af den påvirkning der foregår er usynlig, og kræver en voksens forudsætninger for refleksiv forholden sig til opgaven. I forlængelse deraf synes et andet relevant spørgsmål at være, hvorvidt det er muligt for voksne at forholde sig professionelt i eget hjem i det omfang som det her er påstået, at opgaven kræver. Dermed opstår flere spørgsmål, såsom hvornår anbringelse i familier er bedre end anbringelser på institutioner, og hvad der gør at så stor en del af anbringelser netop sker i plejefamilier. Der er uden tvivl eksempler på gode match, hvor familiepleje-ordningen er en succes for både barnet og familien, og hvor ordningen har bidraget med lige netop det, som det enkelte barn har haft behov for. Det synes dog vigtigt at påpege de udfordringer, der er ved ordningen når det ikke er tilfældet, med de konsekvenser der kan være for alle involverede, og dermed at opfordre til en gen-overvejning af, hvordan opgaven fremadrettet defineres.

Kristine Kirkegaard Jochumsen
kristine_jochumsen@hotmail.com
Cand.psych., Center for arbejdsmarked,
Frederikshavn Kommune

DANSK FORENING FOR SOCIALPÆDAGOGIK www.socialpaedagogik.dk

Referencer

Fonagy, P. (2004), *Affect regulation, Mentalization and the Development of the Self*, London: Karnac Books, pp. 1-65

Hagemeister, M. L. (2013), *Kan et plejebarn både være et job og et familiemedlem?* Kristeligt Dagblad

Isdal, P. (2018), *Medfølelsens pris. Når professionelle hjælpere har brug for hjælp.* Akademisk forlag

KL (2009), *Familieplejehåndbogen* © Kommuneforlaget A/S 2. udgave, 1. oplag 2009

Marx, V. (2012), *Livet som plejebarn er et liv som sekundavare*, Informationen

Mortensen, K.V. (2006), *Fra neuroser til relationsforstyrrelser. Psykoanalytiske udviklingsteorier og klassifikationer af psykopatologi.* København: Gyldendal

Nielsen, D. K. (2019), Interview af Bente Schramm på baggrund af dennes speciale, *Familien som arbejdsplads: Når Plejefamiliers egne børn kommer følelsesmæssigt i klemme*, Socialrådgiveren nr. 6, pp. 26-28

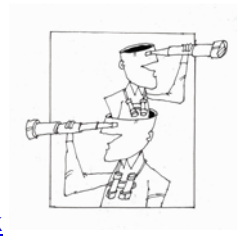
Nielsen, K. & Tanggaard, L. (2011), *Pædagogisk Psykologi – en grundbog*, Samfundslitteratur

Socialstyrelsen (2019), *Håndbog for det gode anbringelsesforløb i familiepleje*, 2. udgave, 1. oplag, udgivet september 2019 1. udgave udgivet marts 2017

Svendsen, J. S. (2013), *Biologiske børn i plejefamilier svigtes*, Huset Zornig, DenOffentlige.dk

Vangsgaard, S. (2016), *Børn i plejefamilier er oversete*, Kristeligt Dagblad

Warming H. (2005), *Har andre plejebørn det som mig?*, Frydenlund

Noter

¹<https://socialpaedagogen.sl.dk/arkiv/2019/12/risiko-for-stor-mangel-paa-plejefamilier/> (den 06.05.2020)

²Begrebet ”biologisk barn” er en gængs betegnelse for plejeforældres egne børn. Jeg bryder mig personligt ikke om betegnelsen, men anvender den i mangel på bedre.

³Psykiske, mentale eller sociale udfordringer er formet af multiple faktorer, hvormed behov for støtte fremstår

særdeles individuel. Da der sker stadig flere anbringelser i plejefamilier end på institutioner, må dette indebære flere anbringelser, hvor der er tale om en vis grad af støttebehov.

⁴Her tænkes bl.a. på uddannelse, tværfagligt samarbejde, relevante tilbud til barnet og familien mm.

⁵Begrebet sekundær traumatisering uddybes i artiklens sidste afsnit.